

**“IJTIMOIY TARMOQLAR VA ELEKTRON POCHTA ORQALI SODIR
ETILAYOTGAN JINOYATLAR BO‘YICHA RAQAMLI EKSPERTIZA O‘TKAZISH
AMALIYOTI”**

Yakubova Ziyoda Xurshidxonovna

*O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMYASI 2-O‘QUV
KURSI 222-GURUH KURSANTI*

Kalit soʻzlar: *Axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta tizimlari, IP manzillar, oddiylik, nazorat, raqamli texnologiyalar, soxta akkauntlar, raqamli ekspertiza, kompyuter, telefonlar, server, mutaxassislar, laboratoriya, ilmiy ishlar.*

KIRISH

Hozirgi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bordi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va elektron pochta tizimlari kundalik muloqot, ish yuritish hamda axborot almashishning muhim vositasiga aylandi. Biroq ushbu texnologiyalardan nafaqat foydali maqsadlarda, balki turli xil jinoyatlarni sodir etishda ham foydalanilmoqda. Shuning uchun bunday jinoyatlarni aniqlash, ularni tekshirish va dalillarni toʻplashda raqamli ekspertiza muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy tarmoqlar orqali sodir etiladigan jinoyatlar

Ijtimoiy tarmoqlar orqali sodir etiladigan jinoyatlar turli koʻrinishlarda namoyon boʻladi. Eng koʻp uchraydiganlari: firibgarlik (soxta akkauntlar orqali pul yigʻish yoki aldash), shaxsiy maʼlumotlarni oʻgʻirlash, tahdid va shantaj, tuhmat yoki haqorat qilish hamda zararli havolalar orqali virus tarqatish. Bunday jinoyatlar koʻpincha anonim tarzda amalga oshiriladi. Jinoyatchilar soxta profil yaratib, boshqa shaxs nomidan foydalanishi yoki yashirin IP manzillar orqali faoliyat yuritishi mumkin.

Elektron pochta orqali sodir etiladigan jinoyatlar

Elektron pochta orqali sodir etiladigan jinoyatlar — bu elektron pochta (email) tizimi yordamida amalga oshiriladigan kiberjinoyatlar hisoblanadi. Bunday jinoyatlar orqali jinoyatchilar odamlarni aldash, shaxsiy maʼlumotlarni qoʻlga kiritish yoki zararli dasturlarni tarqatish kabi maqsadlarni koʻzlaydi.

Elektron pochta orqali sodir etiladigan asosiy jinoyat turlari

1. Phishing (soxta xatlar orqali aldash)

Phishing — eng keng tarqalgan email jinoyatlaridan biridir. Jinoyatchilar bank, davlat tashkiloti yoki mashhur kompaniya nomidan soxta xat yuboradi.

Bu xatda odatda foydalanuvchidan:

login va parolini kiritish,

bank kartasi maʼlumotlarini berish,

maxsus havolaga oʻtish talab qilinadi.

Natijada foydalanuvchining shaxsiy maʼlumotlari jinoyatchilar qoʻliga tushadi.

2. Zararli dasturlar yuborish

Elektron pochta orqali virus yoki zararli dasturlar yuborilishi ham keng uchraydi. Bunda:

xatga zararli fayl (attachment) qo'shiladi,
yoki zararli saytga olib boradigan havola beriladi.

Foydalanuvchi faylni ochsa yoki havolani bossa, kompyuteriga virus o'rnatilishi mumkin.

3. Elektron pochta orqali firibgarlik

Ba'zi jinoyatchilar email orqali pul talab qilish yoki aldov yo'li bilan pul o'tkazishni so'rashadi. Masalan:

lotereya yutganingiz haqida yolg'on xabar,
qarindoshingiz nomidan yordam so'rash,
biznes hamkorlik taklifi.

4. Shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash

Email orqali odamlarning:

pasport ma'lumotlari;

bank rekvizitlari;

shaxsiy yozishmalari;

kabi muhim ma'lumotlari o'g'irlanishi mumkin.

5. Spam xabarlar

Spam — bu keraksiz reklama yoki ommaviy xabarlar yuborishdir. Ba'zi spam xabarlar ichida zararli havolalar yoki firibgarlik sxemalari ham bo'lishi mumkin.

Elektron pochta ham kiberjinoyatlar sodir etishda keng qo'llaniladigan vositalardan biridir. Elektron pochta orqali sodir etiladigan jinoyatlar qatoriga phishing (soxta xatlar orqali login va parollarni qo'lga kiritish), zararli dasturlar yuborish, moliyaviy firibgarlik va korporativ ma'lumotlarni o'g'irlash kiradi. Ko'pincha jinoyatchilar bank, davlat tashkiloti yoki mashhur kompaniya nomidan soxta elektron xatlar yuborib, foydalanuvchilarni aldashga harakat qiladi. Biroq, erkin namuna olishda ayrim kamchiliklar ham mavjud. Masalan, natijalar har doim to'g'ri va aniq bo'lmasligi mumkin, chunki tasodifiylik ko'plab omillarni e'tiborsiz qoldirishi mumkin.

Raqamli ekspertizaning ahamiyati

Raqamli ekspertiza – bu kompyuterlar, mobil qurilmalar, serverlar va boshqa raqamli qurilmalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish orqali jinoyatni aniqlash va dalillarni isbotlash jarayonidir. Ijtimoiy tarmoqlar va elektron pochta bilan bog'liq jinoyatlarni tekshirishda raqamli ekspertiza o'chirilgan ma'lumotlarni tiklash, IP manzillarni aniqlash, xabarlar va fayllarning asl manbasini aniqlash, foydalanuvchi faoliyatini tahlil qilish hamda dalillarni sud jarayonida foydalanish uchun rasmiylashtirish kabi vazifalarni bajaradi.

Raqamli ekspertiza jarayonining bosqichlari

Raqamli ekspertiza odatda bir necha bosqichda amalga oshiriladi: dalillarni yig'ish (kompyuter, telefon yoki serverdan zarur ma'lumotlarni olish), ma'lumotlarni saqlash (dalillar buzilmasligi uchun maxsus usullar bilan nusxa olish), tahlil qilish (olingan

ma'lumotlarni maxsus dasturlar yordamida tekshirish) va hisobot tayyorlash (ekspertiza natijalarini hujjatlashtirish).

Xulosa

Ijtimoiy tarmoqlar va elektron pochta orqali sodir etiladigan jinoyatlar zamonaviy jamiyat uchun jiddiy muammo hisoblanadi. Bunday jinoyatlarni aniqlash va ularni fosh etishda raqamli ekspertiza muhim rol o'ynaydi. Raqamli texnologiyalar rivojlanib borayotgan bir paytda kiberxavfsizlikni ta'minlash hamda malakali mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni.
2. Eoghan Casey. Digital Evidence and Computer Crime. Academic Press.
3. Kriminalistika darslik.

INTERNET SAYTLARI

1. <http://akadmvd.uz> (O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi)
2. <http://www.academy.uz> (O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi)
3. <http://www.lex.uz> (Saytidan foydalangan holda)